

מחלוקת התנאים בעניין התוכן הלימודי שרכש משה רבנו בהר סיני

הקדמה
א. רבי ישמעאל
ב. רבי עקיבא
ג. רבי אלעזר בן עזריה והבאים אחריו
סיכום
נספח: שיטת הרמב"ם

הקדמה

על אף המקום הראשי שתפס מעמד הר סיני במחשבת האומה וחיי דתה, קשה לעמוד בדיוק על פרטי האירוע. הכתובים באו בסירוגין, סדרם אינו ברור, דברים נשנו ודברים נשמטו, ודעות חכמינו ז"ל אינן מוסכמות כלל. כתוצאה מצערת מעובדה זו, רבים גם שלמים מהמוני ישראל אינם יכולים להשיב על שאלות פשוטות בנושא זה¹. מטרת מאמר זה להתמקד בעניין אחד מתוך מעמד הר סיני - התוכן הלימודי שרכש משה רבנו על ההר.

מקובל בפי הלומדים שקיימות שתי שיטות תנאים בנידון. שנינו במסכת חגיגה בסוף דף ו, א:

ר' ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד, ור' עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב.

הווה אומר, רבי ישמעאל סובר שמשה למד הרבה דברים בהר סיני ושאר דיני התורה נמסרו לו לאחר מתן תורה במדבר, ורבי עקיבא סובר שמשה למד את כל דיני המצוות על הר סיני. הקושיא הראשונה העומדת כנגד ר"ע היא ששיטתו לכאורה מופרכת מיניה וביה, שהרי התורה בעצמה מוכיחה שמשה לא ידע את כל דיני המצוות אף לאחר מעמד הר סיני.

זאת ועוד: מלבד מחלוקת התנאים, יש גם הרבה מאמרים מהאמוראים השייכים לנושא המפוזרים בספרות חז"ל. לדוגמה, במסכת סופרים (טז, ו) שנינו:

אמר ר' ינאי תורה שנתן הקב"ה למשה נתנה לו במ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, שנאמר (שה"ש ב, ד) ודגלו, בגימטריא מ"ט הוא.

1 כבר ניסה הרמב"ן ללבן את הדברים בפירושו לתורה, והחזו"א באו"ח סי' קכה הציע את הסוגיא באופן מקיף על בסיס פירוש הרמב"ן. הרב רפאל שלמה רוט חיבר קונטרס שלם העוסק בדברי החזו"א בעניין סדר מעמד הר סיני וקבלת פרשיות התורה.

כפי שנראה, דעתו של חכם זה (והרבה חכמים כמוהו) לכאורה אינו תואמת לא את שיטת רבי ישמעאל ואף לא את שיטת רבי עקיבא. א"כ יש להבין מהי הכוונה המדויקת של מאמרים הללו, והאם אכן חולקים האמוראים על התנאים?

הרבה קולמוסים נשתברו והרבה דיו נשפך תוך כדי התמודדות עם בעיות אלו. מגדולי הדורות שעברו כבר העלו השערות והציעו פתרונות, אבל ענן התעלומה עדיין מרחף עלינו.² ברצוננו להאיר את הסוגיא ולהגביל את הקשיים על ידי החידוש שבדברי התנאים יש שלוש שיטות בנידון, ולא שתיים: א. שיטת ר' ישמעאל שמשה קיבל את המצוות כסדרן הכתוב בתורה. ב. שיטת ר' עקיבא שמשה קיבל כמעט את כל דיני התורה על ההר. ג. שיטת ר' אלעזר בן עזריה והבאים אחריו שמשה קיבל מסיני את כל מה שיש לדעת ולפלפל בכל מקצועות התורה.

ננסה להבהיר את אותן שלוש שיטות, להמחיש שכל מקור ומקור בספרות חז"ל שייך לאחת משלוש השיטות הללו, ולהתחקות אחר הופעתן של דעות אלו בדברי חכמינו בדורות מאוחרים.

א. רבי ישמעאל

קריאה פשוטה של רצף פרשיות התורה מצביעה על כך שעל ההר קיבל משה כמות מסוימת של מצוות, ואילו רובם המכריע של החוקים הנוותרים - מהם אף שהסבירו את המושגים שקיבל משה על ההר - התקבלו במהלך ארבעים השנים הנותרות במדבר. ר' ישמעאל הוא התנא הלהוט אחר פשטות הכתובים.³ גם כאן ר' ישמעאל מפרש את הפסוקים כפשטם, וסובר שרק חלק מדיני התורה נמסרו למשה בסיני - אותן המצוות שנכתבו בתוך הסיפור של מעמד הר סיני. הדינים שנמסרו בסיני הם "הכללות", ו"הפרטות" הן המצוות שנכללו בתוך שאר פסוקי התורה. ר' ישמעאל מכנה דינים שנמסרו בסיני 'כללות' - על אף העובדה שיש מכללי התורה שאינם נזכרים בפרקים הללו - מכיון שהרבה מדינים אלו אינם אלא כללות לעומת

2 עי' בקונטרס הנ"ל, בספר מרכבת יחזקאל מאת הרב יחזקאל ווינפלד פרשת בהר (מאמר משנת תשע"ח), ובמאמרו של הרב אריה ליבוביץ' ב'חקירה' מס' לב (אנגלית).

3 ישנן דוגמאות רבות לכך. ראה למשל סוטה ג, ב "דתנא דבי רבי ישמעאל, כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה". ובספרא פרשת תזריע פרק יג פס' מז "אמר לו רבי ישמעאל, רבי הרי את אומר לכתוב שתוק עד שאדרוש". ובמכילתא נזיקין פרשה ו (שמות כא, יט) "זה אחד משלושה דברים שהיה ר' ישמעאל יושב ודורש בתורה כמין משל", ופירש הנצי"ב וז"ל: "לא כשאר דרשות, דאין הפסוק יוצא מידי פשוטו אלא שנכלל ברמז דיוק הלשון חוץ מהפשט, אבל בשלושה פסוקים אלו הפשט הוא משל ומליצה, זהו דעת ר' ישמעאל".

הפרטות של אותן המצוות עצמן שנמסרו לאחר מכן⁴.

כאמור, פסוקי התורה מוכיחים שהיו ציוויים גם בשנה השנית כשנסעו ישראל למדבר פארן (במדבר י', יא) וגם לאחר מכן, א"כ, כשקובע ר' ישמעאל שהפרטות נמסרו למשה ב"אהל מועד", אין כוונתו לחנייתם הראשונה של בני ישראל במדבר סיני לאחר שהוקם המשכן לבד (ראה שמות מ, יז; ויקרא א, א), אלא רמז הוא גם לשאר הנסיעות במדבר. ר' ישמעאל בחר לכנות את מקום מסירת כל הציוויים שלאחר מעמד הר סיני "אהל מועד", מפני שאהל מועד הוא המקום שנכנס משה לשם כדי לשמוע את קול ה' מדבר אליו (ראה במדבר ז, פט ברש"י עה"ת שם ובמקבילות).

התחקות אחר המשמעות הפשוטה של התורה יכולה גם לעזור לנו להבין מה מסר משה לכלל ישראל, ומתי מסר אותו. התורה מעידה במפורש שמשה רבנו מסר כל מה שלמד, ומסירתו זו הייתה מיד ברדתו מן ההר. כך לשון הכתוב שנאמר אחרי לוחות שניים (שמות לד, לב): "ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני". ולכן נוכל להעלות שלר' ישמעאל משה מסר לבני ישראל את כל מה שלמד מיד לאחר לימודו.

המדרש בשמות רבה מא, ו מבוסס על שיטת ר' ישמעאל:

וכי כל התורה למד משה? כתיב בתורה (איוב יא, ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ולארבעים יום למדה משה? אלא כללים לימדהו הקב"ה למשה, הוי (שמות לא, יח) ככלותו לדבר אתו.

וכך גם במדרש תנחומא פרשת תרומה אות ה:

אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן? ביום הכיפורים עצמו... ובו ביום אמר לו הקדוש ברוך הוא (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כדי שידעו כל האומות שנתכפר להם על מעשה העגל.

לפי דעה זו, הציווי לבנות את המשכן היה תוצאה מעוון העגל, ועל כן מסר אותו הקב"ה למשה בסוף ארבעים הימים האחרונים, בלי להזכירו בארבעים הימים הראשונים. תפיסה כזו - שמצוה מסוימת מהווה תגובה על חטא שאירע לאחר נתינת לוחות ראשונים - א"א להעמידה אלא בשיטת ר' ישמעאל.

רבנו עובדיה ספורנו תפס לכאורה את דרכו של ר' ישמעאל, שכמה דינים בתורה התפתחו במשך ארבעים השנה במדבר. ראה למשל בפירושו בסוף פרשת משפטים לעניין בחירת שבט לוי, ובמדבר טו, יג לעניין חיוב נסכי קרבנות ציבור וקרבתות יחיד. כאמור, אם המצוות הן תגובות למאורעות שאירעו לאחר מתן תורה, אי אפשר להעמיד שמשה כבר קיבל את כל פרטיהן (או אף רובן) בסיני.

4 כך משתמע מפירוש רש"י לחגיגה שם, וכן בפירושו לסוגיות המקבילות בסוטה לו, ב ובזבחים קטו, ב.

ב. רבי עקיבא

שלא כר' ישמעאל, ר' עקיבא סובר שגם הכללות וגם הפרטות נאמרו למשה בסיני. שיטת ר"ע לכאורה קשורה גם היא לפשטות הפסוקים, שהרי התורה קובעת בכמה מקומות - אף לאחר מעמד הר סיני - שהמצוות אכן נאמרו למשה בהר סיני (ראה ויקרא ז, לח; כה, א; כו, מו; כז, לד)⁵. ברם אין ספק שהמונח "אהל מועד" במשנת ר' עקיבא מייצג דווקא חנייה מיוחדת בזמן ובמקום שבו חזר הקב"ה ומסר את המצוות למשה רבנו, שכן שנינו בדעת ר"ע שהכללות והפרטות "נשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב". אבל כמו ר' ישמעאל, ובניגוד לשיטת ראב"ע המובאת להלן, לדעת ר"ע י"ל שמשה מסר את כל מה שלמד בסיני לבני ישראל, ועשה זאת לאלתר בירידתו מן ההר.

נחוץ להדגיש שגם ר"ע יכול ליישב את גישתו עם אותם הכתובים המוכיחים שמשה קיבל כמה דינים חדשים במשך נסיעתם של בני ישראל במדבר. וזהו מפני שהוא מודה שהיו דברים אחדים שלא מסר ה' למשה בהר, ולימדם אותו רק אח"כ. והנה ראיות ברורות לכך:

בארבעה מקומות העידה התורה שמשה רבנו שאל את ה' מה לעשות: בפסח שני (במדבר ט, ו), בבנות צלפחד (במדבר כז, א), במקושש' (במדבר טו, לב) ובמקלל/מגדף (ויקרא כד, י). בוא וראה מה אומר שמעון השקמוני תלמידו של ר' עקיבא לגבי כל אחד מאותם המאורעות:

ספרי במדבר אות סח:

- 5 ר' ישמעאל יכול לפרש את הפסוקים הללו ע"פ הצעת הרמב"ן בפירושו לויקרא ז, לח.
- 6 זיהוי המקושש וזמן האירוע תלוי במחלוקת: לר' יהודה בן בתירא (שבת צו, ב) המקושש היה מן המעפילים לעלות לארץ אחר מעשה המרגלים (שהיה, כמובן, אחר מתן תורה), ואילו לר' שמעון (ספרי זוטא פייסקא טו אות לב) המעשה אירע בשנה הראשונה לצאת ישראל ממצרים, קודם קבלת התורה (וא"כ לשיטת ר' שמעון א"א להביא ראיה מהמקושש לדיונו). ואע"פ שר"ע עצמו הביע דעתו בנידון (בגמרא שבת שם) שהמקושש היה צלפחד, לכאורה אין הכרע מזה לגבי קביעת זמן האירוע, ועדיין י"ל שספקו של משה בדין המקושש היה לפני מעמד הר סיני. מ"מ מגמרת ב"ב קיט, א המובאת להלן בסמוך, ומהפסוק שציטט ר"ע שם מפרשת כי תשא, מוכח שיטת ר"ע היא שמעשה המקושש אירע לאחר מתן תורה. וע"ע תוס' ב"ב קיט, ב ד"ה אפילו שהעלה כן מטעם אחר. ולעניין המקלל, ז"ל הספרא (ויקרא כד, יב, הובא בפירושו רש"י עה"ת שם): "ויניחהו במשמר. ולא הניחו המקושש עמו, ושניהם היו בפרק אחד".
- 7 האיש שמעון השקמוני אינו ידוע לנו אלא ממקורות הללו. העובדה שרבי חידקא מכנה אותו כתלמידו של רבי עקיבא מוכיח ללא ספק שהוא מציע את שיטתו של רבו.

אמר רבי חידקא, שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר"ע, ואמר יודע היה משה שאין טמא אוכל את הפסח, על מה נחלקו, אם יזרק הדם עליהם אם לאו.

דברים דומים נאמרו בבבא בתרא קיט, א:

אמר רבי חידקא, שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא. וכך היה רבי שמעון השקמוני אומר, יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן, אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה אם לאו. וראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על ידי משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן. ויודע היה משה רבנו שהמקושש במיתה שנאמר (שמות לא, יד) מחלליה מות יומת, אבל לא היה יודע באי זו מיתה הוא ימות. וראויה הייתה פרשת מקושש שתיכתב ע"י משה, אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו, ללמדך שמגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב.

וכן הוא גם בסנהדרין עח, ב:

כדתניא יודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה... אבל מגדף לא נאמר בו אלא (ויקרא כד, יב) לפרש להם על פי ה', שלא היה משה יודע אם הוא בן מיתה כל עיקר אם לאו⁸.

הרי מפורש במשנת רבי עקיבא שמשה רבנו לא היה יודע כמה הלכות אף לאחר מתן תורה. לא ששכח את לימודו, ולא שלא היה רשאי למסור את מה שלמד לבני ישראל. לא היה יודע את ההלכות!

עוד כמה מאמרי חז"ל הולכים בדרך ר"ע, כמו הספרא הידוע בריש פרשת בהר:

מה עניין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצוות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני.

וכן בויקרא רבה א, י:

אמר רבי אלעזר, אע"פ שנתנה תורה סייג לישראל מסיני, לא נענשו עליה עד שנשנית באוהל מועד⁹.

8 שמו של שמעון השקמוני אינו מוזכר במפורש כבעל ברייתא זו, אבל סגנונה ותוכנה זהים ממש לברייתות שהבאנו למעלה, ולכן סביר להעלות שברייתא זו ג"כ ממנו.

9 הרמב"ם הלך בדרכו של ר"ע, ראה להלן בנספח.

ג. רבי אלעזר בן עזריה והבאים אחריו

במקום אחר במסכת חגיגה (בסוף דף ג, א) שנינו:

שבת של ר' אלעזר בן עזריה הייתה... ואף הוא פתח ודרש (קהלת יב, יא) דברי חכמים כדרבנות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד... בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר כולם 'נתנו מרועה אחד' - אל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, דכתיב (שמות כ, א) 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה' (זהו הפסוק בפרשת יתרו בתחילת עשרת הדברות).

לפי התנא ר' אלעזר בן עזריה, הורה הקב"ה למשה בסיני לא רק את "הכללות והפרטות", אלא את כל צידי צדדיו של כל דין ודין, שהוא כל מה שיש לפלפל בכל מצוות התורה¹⁰.

בדורות שאחרי ראב"ע באו אמוראים והוסיפו והפליגו על שיטתו. כך למשל בברכות ה, ב:

א"ר לוי בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש, מאי דכתיב (שמות כד, יב) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם? לוחות אלו עשרת הדברות, תורה זה מקרא, והמצוה זו משנה, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה תלמוד, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני¹¹.

וכן בירושלמי פאה פ"ב ה"ד:

ר' יהושע בן לוי אמר (דברים ט, י) עליהם ועליהם, כל ככל, דברים הדברים - מקרא משנה תלמוד ואגדה, אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו

10 הדים לשיטתו הכללית של ראב"ע מציינו גם בירושלמי פאה פ"ו ה"ב: "אמר רבי אילעאי, שאלתי את רבי יהושע, באלו עומרים פליגי בית שמאי ובית הלל?... וכשבאתי והרציתי את הדברים לפני רבי אלעזר בן עזריה אמר לי הברית! הן הן הדברים שנאמרו למשה בחורב". הוה אומר, שלדעת ראב"ע משה רבנו קיבל את המחלוקת שבין ב"ש וב"ה על ההר.

11 ריש לקיש לשיטתו אזל, שמצינו שזנח את שיטת ר"ע (בב"ב קט, א הנ"ל). ראה במדבר רבה כא, יב: "ריש לקיש אומר **יודע היה משה רבנו את הדין הזה** (בנות צלפחד), אלא באו לפני שרי עשרות תחילה, אמרו: דין של נחלות הוא, ואין זה שלנו, אלא של גדולים ממנו... ראה משה שכל אחד ואחד כיבד את מי שגדול ממנו, אמר אם אומר להם את הדין אטול את הגדולה, אמר להם אף אני יש גדול ממני. לפיכך (במדבר כז, ה) ויקרב משה את משפטן וגו'.

כבר נאמר למשה בסיני¹².

וכן במגילה יט, ב:

ואמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, מאי דכתיב (שם) ועליהם ככל הדברים אשר דיבר ה' עמכם בהר? מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שהסופרים עתידין לחדש¹³.

בוא וראה איך הרחיבו האמוראים את דברי ראב"ע. לפי הדעות הללו, לא לבד הכללות והפרטות, ולא לבד כל צידי צדדים של כל דין ודין, אלא אף נביאים וכתובים, אף דיני דרבנן, אף אגדה, אף כל חידוש שעתידי להתחדש לדורות עולם למד משה רבינו על הר סיני!

לדעתנו, אי אפשר להעלות שעמדה זו של ראב"ע ודעימיה היא רק חזרת דעתו של ר"ע בשפה יותר תיאורית ומליצית. הרי ראינו שרבי עקיבא הגביל (במידת מה) את כמות הידע שמשה רכש, והודה שהיו דברים שלא למד על ההר. אם חכמים אלו אינם אלא חוזרים ושונים את שיטתו, האיך ישתמשו כולם בלשונות כה מוגזמים ומטעים? אדרבה, כל המקורות לפנינו מכריחים אותנו להבין דבריהם כפשוטם. אין זה כי אם שפנים חדשות באו לכאן - שיטה שלישית שעד כה לא נקשרה לסוגיא.

שיטת ראב"ע - ורק שיטת ראב"ע - מוכרחת להתמודד עם הקושיא הבולטת שהצגנו למעלה: הייתכן שמשה רבנו קיבל את כל מה שיש לדעת על ההר - הרי פסוקי התורה בעצמם צועקים ואומרים שמשה לא למד הכל על הר סיני! ועוד, איך יתכן שמשה למד דינים וטעמים שלא יתגלו לשאר העולם עוד מאות בשנים?

תירוצים שונים הוצעו לאורך הדורות לפתור את הבעיות הללו. הרבה מהם סובבים בעיקר סביב הרעיון שאכן משה רבנו למד וידע את הכל, אבל "תנא ושייר" - הוא לא מסר לבני ישראל כל מה ששמע מאת הקב"ה על ההר. גישה זו יסודתה בהררי קודש: **כבר בימי האמוראים עצמם** מצינו חכמים מצהירים שמשה רבינו ידע דברים ששמר לעצמו. ראה ירושלמי ע"ז פ"ב ה"ז:

א"ר יצחק כתיב (דברים ד, יד) ואותי ציוה ה', אותי ואותי, נאמר לי דברים שנאמר לכם, ונאמר לי דברים שנאמר בינו לבין עצמי¹⁴.

12 ר' יהושע בן לוי לשיטתו אזל. בניגוד לדעת רבי ישמעאל (תנחומא פרשת תרומה הנ"ל) שהמשכן הוא כפרה לישראל על חטא העגל, ומטרתו להראות לכל באי העולם שהקב"ה משרה שכינתו בתוך עמו, העלה ריב"ל (ויק"ר א, יא) ש"אילו אומות העולם היו יודעים כמה אוהל מועד יפה להן, היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות".

13 שיטת ר' יוחנן עולה יפה עם תמיהתו הנזכרת בתענית ט, א: "ייתי רבי יוחנן וקא מתמה, אמר מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיין באורייתא?"

14 ר' יצחק לשיטתו אזל. ראה שמות רבה כח, ו (שמות כ, א): "וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר, אמר רבי יצחק מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני... ולא כל

וכן בבמדבר רבה יט, ו:

אמר רבי יוסי ברבי חנינא, אמר לו הקב"ה למשה, לך אני מגלה טעם פרה, אבל לאחר חוקה"¹⁵.

הרי באמת משה ידע הכל, אבל לא מסר הכל לכלל ישראל.

שיטת ר' אלעזר בן עזריה, עם הרחבתה לאחר מכן, היא השיטה הכל כך נפוצה בספרות התורנית, והיא המרגלא בפומייהו דאינשי. למשל, בעל האור החיים עה"ת תפס שיטה זו באתרין סגיאין: ראה פירושו לשמות טז פסוקים יא ו-כב שמשה לא היה רשאי למסור כל מה שלמד לבנ"י, וכן פירושו לויקרא יג, לז בבואו לפרש איך מיישבין דברי המדרש שר' עקיבא דרש דרשות שלא ידען משה. ודא עקא, טעו עלמא וערבבו שיטת ה'קופה של בשמים' עם שיטת ה'אוצר בלום'.

סיכום

מהות הלימוד שקיבל משה רבנו על הר סיני היא מהסוגיות העמומות באגדה. נחזור על התמיהות שהצגנו בראש המאמר, ונראה אם אכן הועלנו להאיר את הסוגיא במקצת:

א. שיטת ר' עקיבא לכאורה מופרכת מיניה וביה, שהרי התורה בעצמה מוכיחה שמשה לא ידע את כל דיני המצוות אף לאחר מעמד הר סיני.

ראשית, ההפרכה אינה מופנית אל רבי עקיבא, שהרי ר"ע מודה שהיו דברים שלא למד משה על הר סיני. ההפרכה מופנית אל ראב"ע ודעמיה. הראינו שאותם חכמים בעצמם כבר הצביעו על פתרון הבעיה - משה רבנו באמת ידע הכל, ותנא ושייר במסירתו לבנ"י.

ב. מהי הכוונה של מאמרים המפוזרים בספרות חז"ל השייכים לנושא, והאם אכן חולקים האמוראים על התנאים?

ההכרה שקיימות שלוש שיטות תנאים בנידון מועילה מאוד להתיר את המבוכה. הדעות שהציעו חז"ל המנוגדות לרבי ישמעאל ולר"ע נובעות מבית מדרשו של התנא רבי אלעזר בן עזריה. חכמים הללו התכוונו למה שאמרו - פשוטו כמשמעו. זיהינו כמה מחכמים הללו והדגמנו את העקביות בשיטתם.

הנביאים בלבד קבלו מסיני נבואתן, אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קיבל את שלו מסיני"...

15 השווה לשיטתו בנדרים לח, א: "אמר רבי יוסי ב"ר חנינא, לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, שנאמר (שמות לד, כז) כתוב לך, (שמות לד, א) פסול לך, מה פסולתן שלך אף כתבן שלך, ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל"...

על דרך זו אפשר לארגן ולסווג את כל מאמרי חז"ל בענין לקבוצות, והסתירות הפנימיות נופלות מאליהן.
 עם הבנות אלו אפשר לצמצם את הצורך בהסברים מאולצים¹⁶, וכל מאמר ומאמר בחז"ל על מקומו יבוא בשלום.

נספח: שיטת הרמב"ם

כפי המתואר לעיל, רבי עקיבא סבר שמשה רבנו קיבל כמעט את כל המצוות על הר סיני. ברם, היו אף מצוות מתרי"ג שלא למדם משה אלא לאחר מכן, ואצ"ל שלא למד ולא הכיר את שאר ספרי נ"ך, ואת פלפולם של דורות העתידים לבוא וכו'. לעומתו, ראב"ע והבאים אחריו סוברים שמשה קיבל כל מה שיש לדעת על ההר, אבל לא מסר כל מה שלמד: מקצתו מסר מיד ברדתו מן ההר, מקצתו מסר לבני"ל אורך חנייתם במדבר במשך ארבעים שנה, ומקצתו לא מסר כלל אלא שמר לעצמו לעולם ועד.

מהמקורות הבאים יוכח שהרמב"ם הבחין היטב בין שיטת ר"ע לשיטת ראב"ע, ועקב דווקא אחר ר' עקיבא בעקביות, על פני כל כתביו.

א. בריש הקדמתו למשנה תורה כתב הרמב"ם ש"כל המצוות שניתנו לו למשה בסניני בפירושו ניתנו, שנאמר (שמות כד, יב) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה, תורה זו תורה שבכתב, ומצוה זה פירושה. וציוונו לעשות התורה על פי המצוה. ומצוה זו היא הנקראת תורה שבעל פה". זוהי שיטת ר"ע לעומת שיטתו של רבי ישמעאל¹⁷.

16 לפי דרכנו אין צורך בתירוץ כעין זה של המהרצ"ח בהגהותיו לברכות ה, א ד"ה מלמד: "היינו הקב"ה מסר למשה מדות הנדרשות, והחכמים מוציאים מכללים אלו תולדות וענפים שונים ולומדים סתום מן המפורש, וכל הפרטים הללו המה מונחים בכלל" (וכעין זה ג"כ בהגהותיו למגילה יט, ב ובמבוא התלמוד פרק ג). כפי שראינו, המימרא של ריש לקיש במסכת ברכות מתיישבת אך ורק עם דעתו של ראב"ע. הדרך הנכונה ליישב את פסוקי התורה עם דעתם היא הדרך שכבר הראו לנו האמוראים (וריש לקיש בכללם!) - שמשה רבנו תנא ושייר. (הרעיון של תנא ושייר לא היה נוח לו להמהרצ"ח מפני דבקותו במשנת הרמב"ם, ראה בנספח).

17 הרמב"ם מפרש את המונחים "כללות" ו"פרטות" אחרת מרש"י. בעוד שרש"י מייצג את ה"פרט" כשאר פסוקי התורה השייכים לכל "כלל" (ובכך הוא נותן הסבר הגיוני למחלוקת בין ר"ע לר' ישמעאל), הרמב"ם מגדיר את ה"פרט" כמשפט המלא של המצוה (כגון מי הם החייבים במצות סוכה, במה מסככין את הסוכה, וכו' - פרטים שאינם נכתבים בתורה כל עיקר), בלי להתייחס לעצם מחלוקת התנאים. וז"ל בהקדמתו לפיה"מ (עמ' י במהדורת הרב קאפח): "זוהו עניין אומרם 'כללותיה ופרטותיה', כלומר העניינים שתראה אותנו למדים אותן בכלל ופרט וכן ביתר שלוש עשרה מידות הם קבלה ממש מסיני". הווה אומר, המונחים "המצוה", "פירושה", "תורה שבעל

ב. בספר המצוות שורש שני הציע הרמב"ם שהיו דברים שלא שמע משה רבנו בפירוש מאת הקב"ה בסיני, ושמשה בעצמו הוציא דינים חדשים ע"י י"ג המידות: "אלא הסיבה (שלא כל מה שנלמד באחת מי"ג מידות ראוי למנותו) מפני שכל מה שנלמד הם ענפים מן העיקרים שנאמרו לו למשה בסיני בפירוש, והם תרי"ג מצוות. ואפילו היה הלומד משה בעצמו הרי אלו אינם נמנים... וכל אלו כבר נלמדו בימי משה רבנו, שהרי בימי אבלו נשתכחו. הנה נתבאר לך שאפילו בימי משה אנו אומרים 'דקדוקי סופרים', לפי שכל מה שלא שמעו אותו בסיני בפירוש הרי הוא מדברי סופרים". שני מושגים אלו מנוגדים בהחלט לשיטת ר' אלעזר בן עזריה, הסובר שמשה למד כל מה שיש לדעת על ההר.

ג. מיסודי הדת הוא שתורת משה לא תבטל לעולם¹⁸. היות שבהלכות מגילה בסוף הפרק השני פסק הרמב"ם ש"כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר", א"א להעמיד שמשה רבנו קיבל את הנביאים והכתובים מאת הקב"ה. גם זה מתאים לשיטת ר"ע ונוגד את שיטת ר' אלעזר בן עזריה ודעימיה.

ד. הרמב"ם חזר והדגיש פעמים רבות שמשה רבנו מסר כל מה שלמד מאת הקב"ה לבני ישראל. וז"ל בהקדמתו למשנה תורה: "אף על פי שלא נכתבה תורה שבעל פה, לימדה משה רבנו כולה בבית דינו לשבעים זקנים". וכמ"כ באיגרת תימן (עמ' לז במהדורת הרב קאפח) כתב: "שהנביא הזה משה רבנו רבן של כל הנביאים... אמר לנו שלא נשארה בשמים תורה אחרת שתינתן, ואין שם דת אחרת שתבוא, אמר (דברים ל, יב) לא בשמים היא..." עיקר כוונת הרמב"ם בדברים הללו הוא לשלול את דעתם של הנוצרים ודומיהם, אך יש ללמוד מדבריו שהמושג שמשה רבנו 'תנא ושייר' רחוק מדעתו של הרמב"ם בתכלית הריחוק. כפי שראינו, שיטת ר' אלעזר בן עזריה מבוססת כל כולה על הרעיון שמשה רבינו תנא ושייר, וא"כ א"א להעמיד שהרמב"ם הלך בדרכו.

ה. בספר המצוות ריש שורש שלישי רמז לנו הרמב"ם שאף לא את כל תרי"ג מצוות קיבל משה על ההר: "דע, כי אומרם שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה בסיני... לא נתכוונו באומרם 'בסיני' אלא לעיקר מתן התורה שניתנה

פה"ו"פרטות" כולם אותו דבר. יתכן שמקור הרמב"ם לסיווג זה הוא ממדרש תנחומא פרשת נח סי' ג: "שתורה שבכתב כללות, ותורה שבע"פ פרטות".

18 ראה פירושו לסנהדרין י, א (עמ' קמד במהדורת הרב קאפח, היסוד התשיעי): "שזו תורת משה לא תבטל ולא תבוא תורה מאת ה' זולתה ולא יתוסף בה ולא יגרע ממנה לא בכתוב ולא בפירוש". וכן בהל' יסודי התורה ט, א, ובמו"נ ח"ב ר"פ לט, ועוד.

בסיני...¹⁹. ואכן במצות לא תעשה קצד העלה הרמב"ם שאיסור שתיית יין נסך נאסר לבני"י רק בשנת הארבעים במדבר. גישה זו עולה יפה מאוד עם דעתו של ר' עקיבא, שמשה קיבל ציוויים חדשים במשך ארבעים השנים שבני ישראל היו במדבר, אבל לא לשיטת ראב"ע.

19 הרמב"ם תמיד משתדל להתאים את התורה לשכל, ולהימנע מלייחס השפעה של גורמים על-טבעיים למאורעות²⁰. הרעיון שמשה רבנו רכש כמות אינסופית של ידע בארבעים יום הוא מן הדברים שקשה לדעת להולמם. מכיון שאין התורה מפרטת בדיוק מהו התוכן הלימודי שרכש משה רבנו על ההר, אין מן התימה שהרמב"ם בחר להמעיט את הנס, ולכן הלך בדרכו של רבי עקיבא ולא בשיטת ראב"ע.

19 וממשיך שם: "הכוונה בסימן זה שהדבר שציווה לנו משה ולא שמענוהו אלא ממנו הוא מנין תורה". והשווה לדבריו בפירושו למשנה חולין ז, ו ובהל' מלכים ט, א, עיין היטב בלשונו שם. כל הדגשת הרמב"ם היא על **האיש משה** כמקור ההתחייבות שלנו במצוות השם, ואילו מקומם של הציוויים (הר סיני) אינו אלא פרט טפל. וע"ע באיגרת למר יוסף אבן ג'אבר (איגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת עמודים תי-תיא). וכן יש להוכיח מדיוק לשונו בתחילת הקדמתו למשנה תורה (הנ"ל) שאמנם כל המצוות שניתנו לו למשה בסיני בפירושן ניתנו, אבל אכן היו מצוות שלא ניתנו לו בסיני. סוף דבר: כשם שמילת "סיני" במונח "כללות ופרטות נאמרו בסיני" לאו דווקא במשנת ר"ע, כך מילת "סיני" במונח "שש מאות ושלוש עשרה מצוות שנאמרו לו למשה בסיני" לאו דווקא במשנת הרמב"ם. וראיתי גדולים וחשובים טועים בדבר זה.

20 ז"ל במאמר תחיית המתים (סוף עמ' פז במהדורת הרב קאפח): "ששאיפתנו ושאיפת כל אנשי החכמה מיחידי סגולה הפך שאיפת ההמון, כי המוני בעלי התורות יותר חביב עליהם וערב לסכלותם לעשות את התורה והשכל שני קצוות הסותרים זה את זה, ומבארים כל דבר נגד המושכל, וטוענים בו שהוא נס... ואנחנו שואפים לאחד בין התורה ובין המושכל, ונתאר כל הדברים כפי סדר טבעי אפשרי בכל אלה, זולתי מה שנאמר בפירוש שהוא נס".

חדש!

בימים אלו יצא לאור במסגרת מפעל

'הסמ"ג השלם'

הכרך השלישי והאחרון של חלק העשין

מצוות קכג-רמח והמצוות דרבנן

עם ציונים ומקורות ונושאי כלים מכת"י ולקט מפרשים מכת"י ומדור שנו"ס ותרגום הלעזים ועוד. שני הכרכים האחרונים של חלק הלאווים נמצאים לקראת סוף הכנתם.

ניתן להשיג באתר מכון שלמה אומן או בטלפון 08-9276664